

Mijn onderwerp vandaag is bijna beschamend actueel, vrees ik. Revoluties zijn dagelijkse gebeurtenissen geworden, want met het einde van het imperialisme hebben veel volken zich opgericht om 'onder de machten der aarde de onafhankelijke en gelijkwaardige plaats in te nemen waarop de wetten van de natuur en de god van de natuur hun het recht geven.'^{*} Zoals een van de langdurigste gevolgen van de imperialistische expansie de export van het concept van de nationale staat tot in alle hoeken van de aarde is geweest, zo heeft het einde van het imperialisme onder de druk van het nationalisme ertoe geleid dat het concept van de revolutie over de hele aardbol is verspreid.

Al die revoluties, hoe agressief antiwesters de retoriek ervan ook moge zijn, staan in het teken van tradi-

* Het citaat komt uit de Amerikaanse Onafhankelijkheidsverklaring van 4 juli 1776.

tionele westerse revoluties. Aan de huidige situatie is na de Eerste Wereldoorlog in Europa zelf een hele reeks revoluties voorafgegaan. Sindsdien, en in het bijzonder na de Tweede Wereldoorlog, lijkt niets zekerder dan dat er na een nederlaag in een oorlog tussen de resterende machten – dat wil zeggen weinig minder dan een algehele vernietiging – een revolutionaire verandering van de regeringsvorm komt, ter onderscheid van een regeringswisseling. Maar het is belangrijk te bedenken dat zelfs voordat technologische ontwikkelingen oorlogen tussen grootmachten letterlijk veranderden in een strijd op leven en dood, dus in zelfvernietiging, oorlogen politiek gezien al een kwestie van leven en dood waren geworden. Dat was beslist geen vanzelfsprekendheid, maar toont aan dat de protagonisten van oorlogen tussen landen waren gaan handelen alsof ze verwickeld waren in burgeroorlogen. En de kleine oorlogen van de laatste twintig jaar – Korea, Algerije, Vietnam – waren duidelijk burgeroorlogen, waar de grootmachten bij betrokken raakten omdat een revolutie hun heerschappij bedreigde of een gevaarlijk machtsvacuüm had geschapen. In die gevallen was het niet meer een oorlog die de revolutie dichterbij bracht; het initiatief ging van de oorlog over op de revolutie, waarop in enkele, maar beslist niet alle gevallen een militair ingrijpen volgde. Het is alsof we plotseling terug waren

in de achttiende eeuw, toen op de Amerikaanse Revolutie een oorlog volgde tegen Engeland, en op de Franse Revolutie een oorlog tegen de samenwerkende monarchieën van Europa.

En opnieuw lijken militaire interventies ondanks de volkomen andere omstandigheden – technologisch en anderszins – relatief hulpeloos te staan tegenover het fenomeen. In de laatste tweehonderd jaar zijn talrijke revoluties uitgelopen op een mislukking, maar betrekkelijk weinige ervan zijn beëindigd door een superieur gebruik van geweld. Omgekeerd zijn militaire interventies, zelfs als ze succes hadden, vaak opmerkelijk ondoeltreffend gebleken als het erom ging de stabiliteit te herstellen en het machtsvacuüm te vullen. Zelfs een overwinning lijkt niet in staat stabiliteit in plaats van chaos te creëren, integriteit in plaats van corruptie, gezag en vertrouwen in de regering in plaats van verval en ontbinding. Een restauratie, gevolg van een afgebroken revolutie, zorgt in de regel voor niet veel meer dan een dun en duidelijk provisorisch laagje, waaronder de ontbindingsprocessen ongehinderd doorgaan. Maar anderzijds schuilt er een enorm potentieel aan toekomstige stabiliteit in bewust gevormde nieuwe politieke organen, zoals het voorbeeld van de Amerikaanse republiek uitstekend laat zien; het belangrijkste probleem is natuurlijk dat succesvolle revoluties zelden voor-

komen. Maar in de huidige wereld, waar goedschiks of kwaadschiks revoluties belangrijke en regelmatig terugkerende gebeurtenissen zijn geworden – en dit zal in de komende decennia waarschijnlijk zo doorgaan – zou het niet alleen wijzer maar ook relevanter zijn als we in plaats van er prat op te gaan het machtigste land op aarde te zijn, zouden zeggen dat we sinds de stichting van de republiek een buitengewoon grote stabiliteit hebben gekend en dat die stabiliteit het directe gevolg was van de revolutie.* Want omdat de wedijver tussen de grootmachten niet meer door een oorlog beslecht kan worden, wordt hij op de lange duur beslecht door de vraag welke partij beter begrijpt wat revoluties zijn en wat daarbij op het spel staat.

Ik denk dat het voor niemand een geheim is, in elk geval niet sinds het incident in de Varkensbaai, dat de buitenlandse politiek van dit land amper deskundig of zelfs voldoende geïnformeerd is gebleken waar het gaat om de beoordeling van revolutionaire situaties of het begrijpen van de dynamiek van revolutionaire bewegingen. De mislukking van de invasie in de Varkensbaai wordt vaak geweten aan gebrekkige informa-

* Hannah Arendt was op het moment dat ze dit essay schreef al Amerikaans staatsburger – vandaar de eerste persoon meervoud.

tie of slecht functionerende geheime diensten, maar in feite liggen de oorzaken veel dieper. De fout was dat men niet begreep wat het betekent als een door armoede zwaar beproefde bevolking in een onderontwikkeld land, waar de corruptie het stadium van verdorvenheid heeft bereikt, plotseling bevrijd wordt, niet van de armoede, maar van de onduidelijkheid en daarmee de onbegrijpelijkheid van de eigen ellende; wat het betekent als deze mensen horen dat er voor het eerst openlijk over hun situatie wordt gediscussieerd en als ze uitgenodigd worden aan die discussie deel te nemen; en wat het betekent als ze naar hun hoofdstad worden gebracht, die ze nog nooit gezien hebben, en als er tegen hen wordt gezegd: deze straten en deze gebouwen en deze pleinen, dat is allemaal van jullie, dat is jullie bezit en daarmee ook jullie trots. Dat, of iets dergelijks, gebeurde voor het eerst tijdens de Franse Revolutie. Vreemd genoeg was het een oude man in Oost-Pruisen die zijn geboortestad Königsberg nooit had verlaten, Immanuel Kant, filosoof en liefhebber van de vrijheid, en niet bepaald bekendstaand om zijn rebelse ideeën, die dat meteen heeft begrepen. Hij zei dat 'een dergelijk fenomeen in de geschiedenis van de mens nooit wordt vergeten'. En het is inderdaad nooit vergeten, integendeel, het heeft sindsdien een belangrijke rol gespeeld in de wereldgeschiedenis. En ook al zijn veel revoluties uitgelopen

op tirannie, steeds bleef ook in de herinnering bewaard dat, om met Condorcet te spreken, 'het woord revolutionair alleen te gebruiken is voor revoluties die de vrijheid ten doel hebben'.

Net als elk ander begrip in onze politieke woordenschat is 'revolutie' in generieke zin te gebruiken zonder rekening te houden met de herkomst van het woord of het moment waarop de term voor het eerst voor een bepaald politiek verschijnsel is gebruikt. Een dergelijk gebruik veronderstelt dat het verschijnsel waarop het begrip betrekking heeft even oud is als het geheugen van de mensheid, ongeacht de vraag wanneer en waarom het begrip zelf voor het eerst is opgedoken. De verleiding om het woord als soortnaam te gebruiken wanneer we in één moeite door van 'oorlogen en revoluties' spreken is bijzonder groot, want inderdaad zijn oorlogen even oud als de gedocumenteerde geschiedenis van de mensheid. Het zou wel eens moeilijk kunnen zijn het woord 'oorlog' in een andere dan in generieke zin te gebruiken, alleen al omdat het eerste gebruik ervan niet te dateren en niet te lokaliseren is. Maar zo'n excuus bestaat er niet voor het willekeurige gebruik van het begrip 'revolutie'. Vóór de twee grote revoluties aan het eind van de achttiende eeuw en de specifieke betekenis die het toen heeft gekregen, speelde het begrip in het vocabulaire van het politieke denken of de politieke praktijk geen

rol van betekenis. Als het begrip bijvoorbeeld in de zeventiende eeuw opduikt, is het nauw verbonden met zijn oorspronkelijke astronomische betekenis, die de eeuwige, onstuitbare en zich steeds herhalende beweging van de hemellichamen aanduidde; het politieke gebruik was metaforisch en beschreef een teruggaande beweging naar een eerder ingenomen punt, een beweging, een terugzwaai naar een vooraf bepaalde orde. Het woord werd niet voor het eerst gebruikt toen in Engeland uitbrak wat wij met 'revolutie' zouden aanduiden en waaruit Cromwell als een soort dictator tevoorschijn kwam, maar integendeel in het jaar 1660, bij gelegenheid van de herinvoering van de monarchie na de val van het Rompparlement. Maar zelfs de *Glorious Revolution*, de gebeurtenis waardoor het begrip 'revolutie' paradoxaal genoeg zijn plaats in het politieke en historische taalgebruik heeft gekregen, werd niet gezien als een revolutie, maar als het herstel van de macht van de koning in zijn vroegere rechtmatigheid en luister. De werkelijke betekenis van revolutie vóór de gebeurtenissen aan het eind van de achttiende eeuw blijkt misschien het duidelijkst uit het opschrift op de Great Seal van Engeland in 1651, op grond waarvan de eerste verandering van een monarchie in een republiek betekende: *Freedom by God's blessing restored*.

Het feit dat het woord revolutie oorspronkelijk res-

tauratie betekende, is meer dan alleen maar een semantische curiositeit. Zelfs de revoluties in de achttiende eeuw zijn niet te begrijpen zonder het besef dat een revolutie pas uitbrak als een restauratie het doel ervan was, en dat zo'n restauratie vrijheid behelsde. In Amerika waren de mannen van de revolutie, om met John Adams te spreken, 'geroepen zonder verwachting en voortgedreven zonder vroegere behoefte'; hetzelfde geldt voor Frankrijk, waar je volgens Tocqueville aanvankelijk had kunnen denken 'dat het doel van de aanstaande revolutie niet de val was van het *ancien régime* maar het herstel ervan'. En toen de actoren zich in het verloop van beide revoluties realiseerden dat ze zich hadden gewaagd aan een geheel nieuwe onderneming en niet gewoon naar iets ouds zouden terugkeren, toen het woord 'revolutie' dientengevolge zijn nieuwe betekenis verwierf, was het uitgerekend Thomas Paine, die nog geheel in de geest van een voorbij tijdperk in alle ernst voorstelde de Amerikaanse en de Franse Revolutie 'contrarevoluties' te noemen. Hij wilde de exceptionele gebeurtenissen in bescherming nemen tegen de verdenking dat er een geheel nieuw begin was gemaakt en tegen het stigma van het geweld waarmee die gebeurtenissen onvermijdelijk werden verbonden.

We zien gemakkelijk de bijna instinctieve afschuw van het geheel nieuwe in de denkwijze van die eerste

revolutionairen over het hoofd. Dat komt deels doordat we zeer wel bekend zijn met het enthousiasme van moderne wetenschappers en filosofen voor ‘dingen die nooit eerder gezien en ideeën die nooit eerder gedacht zijn’.

En voor een deel komt het ook doordat in het verloop van die revoluties niets zo opvalt en frappeert als de herhaaldelijke empathische benadrukking van het nieuwe door zowel actoren als toeschouwers: nooit eerder was er zoiets belangrijks en groots gebeurd. Het cruciale en moeilijke punt is dat het enorme pathos van het nieuwe tijdperk, het *novus ordo saeculorum*, dat nog steeds op onze dollarbiljetten prijkt, pas op de voorgrond trad toen de actoren veelal tegen hun wil een point of no return hadden bereikt.

Wat er aan het eind van de achttiende eeuw in werkelijkheid gebeurde was dus dat een poging om oude rechten en privileges te herstellen en nieuw leven in te blazen in haar tegendeel verkeerde – in een voorwaarts gerichte ontwikkeling en de opening naar een toekomst die elke andere poging weerstond om in categorieën van een circulaire of terugkerende beweging te handelen of te denken. En terwijl het begrip ‘revolutie’ tijdens het revolutionaire proces een radicale verandering onderging, gebeurde er met het woord ‘vrijheid’ iets soortgelijks, zij het eindeloos veel gecompliceerder. Zolang er niets anders mee bedoeld was dan de

vrijheid die ‘by God’s blessing *restored*’ werd, bleef het een kwestie van rechten en vrijheden die we tegenwoordig met een grondwettige regering associëren en die adequaat als burgerrechten worden aangeduid. Vrijheid hield niet het politieke recht in om deel te nemen aan publieke aangelegenheden. Geen van die andere rechten, ook niet het recht te worden vertegenwoordigd bij belastingheffingen, was theoretisch of praktisch het resultaat van een revolutie. Niet ‘leven, vrijheid en eigendom’ waren revolutionair, maar de aanspraak dat het daarbij ging om onvervreembare rechten van alle menselijke wezens, ongeacht de vraag waar ze leefden en wat voor soort regering ze hadden. En zelfs bij die nieuwe en revolutionaire uitbreiding tot de gehele mensheid betekende vrijheid niet meer dan het vrij-zijn van ongerechtvaardigde dwang, in wezen dus iets negatiefs.

Vrijheden in de zin van burgerrechten zijn het resultaat van een bevrijding, maar ze zijn bepaald niet de werkelijke inhoud van de vrijheid, waarvan de essentie is de toegang tot de publieke ruimte en de deelname aan publieke aangelegenheden. Als het er de revoluties alleen om te doen was geweest de burgerrechten te garanderen, dan was een bevrijding van de regimes die hun bevoegdheden hadden overschreden en bestaande rechten hadden geschonden, voldoende geweest. En het is juist dat de revoluties in de achttiende eeuw